

ПОСТТРАВМАТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ АВАРІЇ НА ЧАЕС

Яковлєва Я. О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

E-mail: slavkoyakovleva@gmail.com

Сьогодні Чорнобильська аварія класифікується як масштабна екологічно-соціальна катастрофа, спричинена вибухом на 4-му енергоблоці ЧАЕС 26 квітня 1986 року, внаслідок якого відбулось масштабне радіоактивне забруднення прилеглих територій, що зумовило необхідність у екстреній евакуації цивільного населення та впровадження довгострокових ліквідаційних процесів. За радянських часів будь-яка інформація, яка викривала проблеми в «державі розвиненого соціалізму», включаючи дані про техногенні чи природні катастрофи, була засекречена. Вона ретельно захищалася, навіть якщо це означало втрату життів та здоров'я тисяч громадян [3, с. 266]. Проте, зусилля, докладені українським суспільством у співпраці зі світовою спільнотою для подолання негативних наслідків аварії, стали уроками, що призвели до розвитку постчорнобильської культури безпеки, спрямованої на запобігання ядерним ризикам [4, с. 5].

На думку Наталії Барановської, екологічні проблеми, які виникли в Україні внаслідок аварії, призвели до змін територіальної організації та великого переселення, змін у способі життя, ментальності та культурних проявах значної маси населення, спрямованості його суспільної активності [1, с. 123]. Так у чорнобильському дискурсі «чорнобилець» часто постає не лише як свідок історичної катастрофи, але й як носій травматичного досвіду, що вимагає морального визнання. До прикладу, у дослідженні Дженіс Бруммонд також висвітлюється логістична матриця як катастрофа створила нові соціальні категорії – героїчних ліквідаторів, жертв радіації та екологічних активістів, – які сформували пострадянську українську ідентичність [2].

Посилаючись на позицію Астрід Ерл, яка розглядає пам'ять як «культурний процес», формування самого образу «Чорнобиля» є ще одним важливим виміром посттравматичної

ідентичності, що поєднує соціальний, політичний і культурний рівні. Особливого значення у цьому контексті набуває і сам простір чорнобильської «зони відчуження», який в суспільній уяві модифікувався у своєрідний «ландшафт пам'яті», де природа співіснує у ретроспективі згубності присутності людини, стаючи простором для аналізу та трактування цієї території як складного культурного символу – фізичного, соціального та символічного. Водночас, на думку відомого енвайронменталіста Адріана Івахіва, у 30-км Чорнобильській зоні привалують не лише природні, а також культурні цінності, котрими зазвичай послуговуються при визначенні об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО [5, с. 227].

Відповідно, постчорнобильська ідентичність формувалась доволі динамічно та характеризувалась невд'ємним зв'язком з часописом етапів історії ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Поступово ліквідатори, евакуйовані, «самосели», «чорнобильці» та їхні нащадки, а також дослідники та працівники ЧАЕС, ставали носіями різних форм «живої пам'яті», де особисте пережите трансформувалось у колективне, що систематично переносилось від меж забуття до повторного повернення до травматичного досвіду аварії. Зокрема, саме ці властивості засвідчували сталість процесу переосмислення чорнобильського контексту вже на національному рівні і слугували основою для виокремлення загальних ознак посттравматичної ідентичності у українців в цілому.

У такому спектрі українська гуманітарна думка дозволила глибше осмислити етичний і культурний вимір гіперподії Чорнобильської трагедії як такої, що сформувала нову чутливість до травми, відповідальності та історичної пам'яті в Україні. Зокрема, у текстах Оксани Забужко та Тамари Гундорової, Чорнобиль прочитується як «симптом цивілізаційного зламу», де радянська система постає безкарним винуватцем фіаско технологічного експерименту на ЧАЕС. Натомість у поетичному осмисленні Ліни Костенко чорнобильська тема постає як екзистенційна межа, де руйнується ілюзія прогресивного поступу людства. Її поезика не стільки фіксує подію, скільки створює простір для етичного переживання, в якому відповідальність за катастрофу стає універсальною категорією людської пам'яті.

Важливу роль у формуванні культури пам'яті про Чорнобиль також відіграє і діяльність дієвців культури, насамперед Асоціації дизайнерів-графіків «4-й блок» – унікальної міжнародної міждисциплінарної платформи, що поєднує мистецтво, дизайн, екологічну рефлексію та соціальну аналітику. Від 1991 року її плакатні серії репрезентує пам'ять про аварію на ЧАЕС не лише як історичну травму, але й як відкритий простір для інтерпретацій, де візуальні форми стають інструментами осмислення постчорнобильського досвіду, завдяки чому він входить у глобальний культурний обіг як універсальний символ екологічної відповідальності та гуманітарного осмислення техногенних ризиків.

Таким чином, пам'ять про аварію на Чорнобильській АЕС й надалі переосмислюється з позицій сприйняття в часі та просторі вже новими генераціями, а у своїй 40-річній перспективі цей соціально-історичний глобальний досвід постає як незавершений культурний процес, в якому продовжує вибудовуватися українська посттравматична національна ідентичність.

Список літератури:

1. Барановська Н.П. Вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві (до 25-річчя трагічних подій). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 123-142.
2. Brummond J. Liquidators, ChorNobylets and Masonic Ecologists: Ukrainian Environmental Identities. *Oral History / Landscapes of Memory*. 2000. Vol. 28, №. 1. –P. 52–62.
3. В'ятрович В.М. Історія з грифом «Секретно». Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 328 с.
4. Gardashuk T. Nuclear Challenges and Neglected Lessons of ChorNobyly. *Envigogika*. 2024. Vol. 19, №. 1. – <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.675>
5. Iakhiv A. Chernobyl, Risk, and the Inter-Zone of the Anthropocene. *The Routledge Companion to Media and Risk* / ed. by B. Ghosh, B. Sarkar. London; New York: Routledge, 2020. 526 p.